

*Projekty***Rozdělené, nebo sdílené kultury?**

*Dějiny vztahů mezi Čechy, Židy a Němci
v meziválečné Praze*

Úvod

Tématem mé disertace jsou vzájemné vztahy a prolínání české, židovské a německé kultury v meziválečné Praze. Práce na pozadí strukturálních transformací jako industrializace, urbanizace, migrace mezi venkovem a městem, etnizace a nacionální mobilizace, jež od poloviny 19. století změnily městskou společnost stejně jako urbánní prostor, zkoumá přímé i nepřímé procesy kulturní výměny v multietnickém hlavním městě demokraticky koncipovaného národního státu; klade otázky ohledně způsobu vytváření, vnímání a interpretace kulturní odlišnosti v interakcích českých, židovských a německých Pražanů. Předmětem výzkumu nejsou statické „identity“, které osoby nebo skupiny osob „mají“, ale vnější a vnitřní procesy sebeidentifikace a připisování identity ze strany druhých, a kromě toho individuální formy sebevnímání v rozličných kontextech městské společnosti.¹⁾ Jeho cílem je odhalit významovou různost, projevující se ve vztazích „českého“, „židovského“ a „německého“, a posléze heterogenitu údajně homogenní většinové kultury, ale také kultur menšinových.

Studie proto pracuje především s novějšími koncepty „kulturního transferu“, zabývajícími se aktéry, myšlenkami a místem kulturní výměny a také praktikami homogenizace. Nevychází z esencialistického pojmu kultury, naopak, zdůrazňuje principiální „smíšenost“ kultur a jejich procesualitu ve smyslu proměnlivého souboru vzorů myšlení, pocíťování a jednání, přičemž přirozeně nemůže ignorovat anebo nivelizovat existující struktury moci.²⁾ Pojem kultury, o nějž se práce opírá, neodpovídá převládajícímu chápání meziválečných „národních kultur“. Slouží jako analytický výchozí bod, s jehož pomocí lze zkoumat účinnost, rozpory a hranice tehdejších konceptů kultury.

Struktura studie

Studie se soustřeďuje na konstrukce etnicko-nacionálních skupin v úředních statistikách, na význam etnicko-nacionálních identifikačních vzorů v městské politice, na koncepty mezikulturního a mezikonfesního dialogu ve spolecích a v publicistice, na kontakty a setkávání ve vel-

1) Rogers B r u b a k e r – Frederick C o o p e r, Beyond „Identity“. *Theory and Society* 29, 2000, č. 1, s. 1–47.

2) K teorii a metodám výzkumu kulturního transferu srov. Matthias M i d d e l l, Von der Wechselseitigkeit der Kulturen im Austausch. Das Konzept des Kulturtransfers in verschiedenen Forschungskontexten. In: Andrea L a n g e r (ed.), *Metropolen und Kulturtransfer im 15./16. Jahrhundert*, Prag – Krakau – Danzig – Wien. Stuttgart: Steiner 2001, s. 15–51; Helga M i t t e r b a u e r – Katharina S c h e r k e (eds.), *Ent-grenzte Räume. Kulturelle Transfers um 1900 und in der Gegenwart*. Wien: Passagen 2005; Wolfgang S c h m a l e (ed.), *Kulturtransfer in der jüdischen Geschichte*. Frankfurt/Main: Campus 2006; Michel W e r n e r – Bénédicte Z i m m e r m a n n, Vergleich, Transfer, Verflechtung. Der Ansatz der Histoire croisée und die Herausforderung des Transnationalen. *Geschichte und Gesellschaft* 28, 2002, č. 4, s. 607–636.

koměstské kultuře³⁾ a na jazykové a vizuální zobrazování města a jeho kultur ve sledovaném období. Multiperspektivita projektu si žádá kombinaci různých druhů pramenů: státních a komunálních akt, stranických a spolkových spisů, tisku, literatury a filmu a také osobních svědectví, které dokumentují vnitřní perspektivu souvislostí životního světa.

*Praha ve světle statistik
Konstrukce etnicko-nacionálních skupin
ve sčítáních lidu za první republiky*

Sčítání lidu v pozdních letech Habsburské monarchie a za první republiky přispívala výraznou měrou k upevnění etnicko-nacionálních příslušností k homogenním skupinám, resp. k vytváření představ o nich. První kapitola se zabývá kritickou rekonstrukcí sčítání lidu v Praze s důrazem na korelace mezi kritérii národnosti, konfese, profese a bydliště. Kromě toho bude věnována diskusi o zčásti rozdílných, zčásti paralelních interpretacích těchto kategorií (zvláště národnosti) a výsledků československými (Boháč, Rádl), německými (Oberschall, Rauchberg, Epstein) a židovskými (Friedmann, Blau) statistiky, politiky a novináři.

*Národní zájmy, každodenní politika a antisemitismus
Interakce Čechů, Židů a Němců v městské politice*

Politické strany a politikové patřili nepochybně mezi nejvlivnější tvůrce a multiplikátory konstrukcí etnické a nacionální identity. Tato část studie se zabývá vztahy mezi českými, židovskými a německými politiky v Praze a jejich aktivitami v městské politice po roce 1918. Odhaluje především nesoulad mezi nároky a realitou, mezi prosazováním národních zájmů a utvářením každodenní politiky v městském zastupitelství a městské radě. V neposlední řadě zkoumá reakce pražských politiků a občanů na násilné pouliční konflikty a případy antisemitismu, ke kterým docházelo po celé meziválečné období.

*(Ne)známé potenciály
Počátky mezikulturního dialogu v Praze
ve dvacátých a třicátých letech 20. století*

Tato část studie se soustřeďuje na jednotlivé aktéry a na skupiny aktérů, kteří se zvlášť v publicistice a ve spolkovém životě angažovali jako kulturní zprostředkovatelé mezi Čechy a Němci, židy a křesťany, Čechoslováky a Evropany. Na příkladech pražských časopisů *Die Wahrheit* (1921–1938) a *Přítomnost* (1924–1938) a vybraných spolků (B'nai B'rith, Toynbee Hall, YMCA/YWCA, Liga pro lidská práva, Urania, Klub Přítomnost) uvažuje o možnostech a omezeních kulturního porozumění. I když v případech zkoumaných aktérů šlo o relativně malou skupinu intelektuálů a vzdělců, vzhledem na nacionalistický diskurs let před druhou světovou válkou poukazuje na existenci alternativních způsobů myšlení.

3) Tady užívám pojem „kultura“ v jeho užším smyslu jako souhrn všech tvarů uměleckého projevu.

*Zábava ve městě
Setkávání Čechů, Židů a Němců
ve velkoměstské kultuře*

Tato část studie zkoumá vztahy interakce mezi producenty a konzumenty pražské velkoměstské kultury. Klade otázky vzájemného působení mezi „starými“ a „novými“ formami umění a využití volného času a (re)produkce etnicko-nacionálního vymezování. Zvláštní pozornost si zde jako místo kulturního transferu zaslouží pražská kina, která formovala velkoměstskou krajinu ze všech jevů meziválečné masové kultury nejvíc, protože nabízela obyvatelům dostupnou možnost využití volného času mimo etnicko-nacionálních, sociálních, pohlavních a generačních hranic. I když filmová kultura také provokovala etnicko-nacionální napětí, jež se projevovalo zvlášť v době přechodu od němého ke zvukovému filmu, nemělo to rozhodující vliv na každodenní návštěvy kin Pražáček a Pražanů.⁴⁾

Jedním z mála originálních dobových pramenů, v němž se odráží sociokulturní různorodost „aktivního“ filmového publika, byl humoristický seriál, který zveřejnil levicový karikaturista a spisovatel Adolf Hoffmeister ve svém časopisu *Studio*. Zajímavá a doposud přehlížená disertace Georgianne Angus Horockové *The Use of Leisure Time of the Prague Working Class. A Psychological and Sociological study* (1932), věnovaná využití volného času, zvlášť v řadách dělnictva, se zabývá i praxí návštěv kin.⁵⁾ Za účelem rekonstrukce pražského filmového světa je potřeba sáhnout i po statistikách, odborném tisku (zejm. *Internationale Filmschau* a *Film*) a také publikacích filmové branže.⁶⁾

*Praha v obrazech
O (ne)zpodobnitelnosti kulturní rozmanitosti*

Závěrečná část studie je věnována jazykovým a vizuálním konceptům „české“, resp. „slovan-ské“, „německé“ a „židovské“ Prahy ve vybraných publikacích a filmech. Zatímco většina oficiálních, magistrátem města vydaných zobrazení Prahy vyvolává představu více či méně homogenní městské společnosti, zdůrazňují autoři z německého nacionálního tábora kultur-

- 4) Nancy M. W i n g f i e l d o v á, Film jako otázka národní identity. Zvukové filmy a pražské protiněmecké demonstrace v roce 1930. *Illuminace* 8, 1996, č. 4, s. 5–33; Ines K o e l t z s c h, Tschechisch – und deutschsprachige Kinowelten im Prag der Zwischenkriegszeit an der Schnittstelle von Unterhaltungskultur, Wirtschaft und Politik. In: Michaela M a r e k – Jiří P e š e k – Dušan K o v á č (eds.), *Kultur als Vehikel und als Opponent politischer Absichten. Deutsch-tschechisch-slowakische Kulturkontakte von der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts bis zur Gegenwart. Tagungsband der deutsch-tschechischen und deutsch-slowakischen Historikerkommission* (v tisku).
- 5) Adolf H o f f m e i s t e r, Obecenstvo kin. I. Milenci. *Studio* 1, 1929, č. 1, s. 17 a T ý ž, Obecenstvo kin. II. Další neřesti kin. *Studio*, 1, 1929, č. 3, s. 83–84; Georgianne Angus H o r o c k, *The Use of Leisure Time of the Prague Working Class. A Psychological and Sociological Study*. Dizertace. Praha: FF UK 1932 (Archiv Univerzity Karlovy, Sbírka disertací, Česká univerzita, č. 1771).
- 6) Údaje o hustotě pražských kin, uspokojivě dochované až od druhé poloviny 20. let 20. století, jsou převzaté z následujících pramenů: *Měsíční zprávy statistické kanceláře hl. m. Prahy*; *Statistická zpráva hl. m. Prahy*; Albin O b e r s c h a l l, *Statistika biografů v Republice československé*. Praha: Knihovna statistického obzoru 1931; *Seznam kin (1930–1938)*. Z publikací o pražské filmové branži je nutné zmínit: Ivan S o r s – Otakar H a n u š, *Panoptikum československého filmu od Žet do A. Karikatury malíře Ivana Sorse s úvodem Otakara Hanuše*. Praha: Čefis 1932 a Otto R á d l (ed.), *První československý sborník pro film a divadlo 1935. Erstes tschechoslowakisches Lexikon für Film und Bühne 1935*. Praha: G. Vredenburg 1935.

ní nadřazenost pražských „Němců“.⁷⁾ Oběma pohledům dominují historizující argumenty. U zobrazení se židovskou tematikou převládají dvě koncepce prostoru: jedna historicko-nostalgická, vztahující se především na Prahu Rudolfa II. a rabího Löwa a upomínající na bohatou tradici pražského Židovského města a druhá více současná, která líčí urbánní způsob života meziválečné metropole a nepojí se bezpodmínečně s jedním konkrétním místem jako Josefem.⁸⁾ Objevilo se jen několik málo pokusů o zobrazení města v jeho jazykové a kulturní rozmanitosti. Šlo většinou o díla „cizích“ autorů, kteří jako cestovatelé anebo (re)migranti město intenzivně vnímali.⁹⁾

Krátké shrnutí

Zatímco biografická, esejistická a beletristická literatura o Praze, vytvářející pozitivně, anebo negativně zkreslený obraz metropole jako „města trojího lidu“, kolísá mezi zdůrazňováním údajné „symbiózy“ a tvrzením o hermetické neprodyšnosti („ghetto“), poukazuje předkládaná studie současně na společné prvky i vzájemné vymezování ve vztazích mezi pražskými Čechy, Židy a Němci. Jednotlivé části studie představují příspěvky ke kulturně-historicky zaměřenému zkoumání dějin měst, k historii česko-německých vztahů za první Československé republiky, jíž doplňuje o často opomíjenou židovskou perspektivu, a také k integrálním dějinám měst ve střední a východní Evropě.¹⁰⁾

I n e s K o e l t z s c h

(Vedoucí práce: Prof. Dr. Gertrud Pickhan;

Osteuropa-Institut der Freien Universität Berlin, 5. rok řešení)

- 7) Např. Rada hlavního města Prahy (ed.), *Praha v obnoveném státě československém*. Praha: Obecní důchody 1936; Oskar S c h ü r e r, *Prag. Kultur, Kunst, Geschichte*. Wien: Epstein 1930 a Karl Hans S t r o b l, *Prag. Geschichte und Leben einer Stadt*. Praha: Deutsche Hochschulwarte 1931.
- 8) Viz především hraný film GOLEM (Julien Duvivier, ČSR/Francie, 1936) a román Karla Poláčka *Muži v offsidu*, který vycházel v roce 1930/31 mimo jiné v českém a německém denním tisku v Praze a který byl dvakrát zfilmován: Karel Poláček, *Muži v offsidu. Ze života klubových přivrženců*. 12. vyd. Praha: Nakl. Franze Kafky 1996; MUŽI V OFFSIDU (Svatopluk Innemann, ČSR, 1931); NAČERADEC, KRÁL KIBICŮ (Gustav Machatý, ČSR, 1932).
- 9) Srov. Frank W a r s c h a u e r (ed.), *Prag heute*. Praha: Orbis 1937; Zvi Hirsch W a c h s m a n, *Gute Nachbarschaft. Ein ernst-heiteres Reisebuch aus der ČSR*. Wien: Glanz 1937. (Originální vydání v jidiš: *In land fun Maharal un Masaryk*. Varshe 1936.)
- 10) O překonávání etnizující optiky ve výzkumu dějin měst srov. Anna Veronika W e n d l a n d, *Kulturelle, nationale und urbane Identitäten in Wilna (1918–1939): Ansätze und Fragestellungen auf dem Weg zu einer integrierten Stadtgeschichte*. In: Marina D m i t r i e v a – Heidemarie P e t e r s e n (ed.), *Jüdische Kultur(en) im Neuen Europa. Wilna 1918–1939*. Wiesbaden: Harrassowitz 2004, s. 13–33.